

CAPITOLUL I

PROBLEME INTRODUCTIVE

1.1. Periodizarea literaturii japoneze

În definirea și periodizarea literaturii japoneze se impune în primul rând o delimitare a ceea ce înțelegem prin Japonia și japonez. Dacă ne referim la suprafața întregului arhipelag japonez se iscă o problemă: aici s-a dezvoltat și o literatură, cea *ainu*, care nu a avut legături cu ce denumim în mod obișnuit literatura japoneză. Această lipsă de legături se explică prin faptul că limba *ainu* este fundamental diferită de japoneză și prin aceea că societatea care a produs-o era una de vânători pe când cea japoneză era una de agricultori. Mai există apoi și literatura insulelor Ryūkyū, scrisă într-o limbă destul de apropiată de japoneză (este considerată dialect), dar care prezintă un decalaj cronologic foarte mare față de literatura japoneză. De exemplu, o culegere de poezii ryūkyūane din secolul XV (numită *Umuru Suosi*) poate fi comparată din punct de vedere al conținutului (și nu în termeni de influență) cu poeziile care se găsesc în cronicile *Kojiki* și *Nihonshoki*, care sunt cele mai vechi producții poetice japoneze, transcrise în secolul VIII în cronicile susnumite¹.

O altă problemă o pun poezia și proza izvorâte dintr-o natură și un context social esențialmente japonez, dar scrise de autori japonezi în limba chineză. Acestea trebuie și ele să fie incluse în cadrul istoriei literaturii japoneze. Această literatură scrisă în chineza clasică este destul de greu de înțeles pentru un intelectual chinez și situația ei seamănă cu cea a operelor literare scrise în limba latină în diverse țări din Europa Evului Mediu.

În privința genurilor care pot fi incluse în cadrul literaturii există niște dificultăți în stabilirea standardelor de selecție. Există câteva genuri indiscutabil „literare” - poezia *waka*, *renga*, *haiku*, narațiuni ca *monogatari* sau *otogizoshi* - însă acestora li se adaugă multe alte genuri controversate, dar care au dat strălucite exemple de valoare literară. Așa sunt istoriile, jurnalul (*nikki*), jurnalele de călătorie (*kikō*) sau proza eseistică (*zuihitsu*).

Să ne ocupăm puțin și de problemele periodizării literaturii. În mod tradițional perioadele literare se determinau pe baza unor evenimente politice, cum ar fi mutarea capitalei de la Nara la Heian-kyō sau stabilirea șogunatului la Kamakura. O asemenea împărțire tinde să echivaleze perioadele literare cu cele istorice, pe baza premisei că evenimentele sociale le determină pe cele literare. Dar legătura nu este chiar directă, și oricum această cauzalitate este descoperită de cercetători mult după ce fenomenele literare respective au dispărut.

¹ Konishi, J., *A History of Japanese Literature*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1984, vol. 1, Introducere.

O trăsătură fundamentală a literaturii japoneze este faptul că a progresat prin receptarea cu ușurință a culturilor străine. A existat întâi o cultură evoluată doar pe tărâmul arhipelagului nipon, fără legături cunoscute cu culturi din afară. Apoi ea a fost schimbată în raport cu ceea ce a fost acceptat din China, devenind o nouă cultură. O a doua mare mutație s-a produs în urma contactului cu cultura occidentală în perioada recentă. Am delimitat astfel trei perioade mari.

Prima perioadă, cu multe trăsături primitive, în care nu exista o diferențiere între literatură, politică, istorie, religie, este numită de istoricii japonezi „epoca arhaică” (*senko jidai*). A treia perioadă, în care cultura japoneză a fost transformată într-o cultură modernă de tip occidental, se numește perioada modernă (*kindai*). În lunga bucată care se întinde între cele două sunt necesare mai multe nuanțări. După o perioadă în care subzistă încă multe trăsături arhaice (*kodai*), se formează o conștiință literară prin adoptarea culturii chineze. În funcție de anumite concepte care exprimau conștiința literară, adoptate din stadii succesive ale culturii chineze, ca *fūryū* 風流 (frumusețe aristocratică, rafinată), *michi* 道 (vocație artistică), *jōri* 情理 (sentiment și rațiune), istoricul literar japonez Jin'ichi Kon'ishi delimitează și alte subdiviziuni:

Epoca arhaică, *senko jidai* 先古時代, care durează între sec. III e.n. și sfârșitul perioadei mormintelor, adică sfârșitul sec. VI). Se caracterizează prin faptul că există doar cultura indigenă. Literatura nu este diferențiată de istorie, religie.

Epoca veche, *kodai* 古代, sec. VII-X. Rămân elemente primitive printre schimbările aduse de cultura chineză.

Într-o primă etapă literatura nu este încă independentă. Etapa a doua aduce conștientizarea expresiei literare (în secolul IX).

Epoca de mijloc, *chūsei* 中世, sec. XI-XVIII. Conștiința literară se modifică prin acceptarea culturii chineze. În această lungă perioadă se pot delimita mai multe etape: prima, în care gândirea este dominată de conceptul estetic *fūryū* (eleganță, frumusețe rafinată), care corespunde apogeului perioadei Heian, apoi o a doua etapă, dominată de conceptul estetic-religios *michi* („Cale”, sau vocație artistică), corespunzând în mare perioadelor Kamakura – Muromachi; o a treia etapă, ce corespunde perioadei Edo, este dominată de ideologia de sorginte confucianistă *jōri* (rațiune și sentiment)

Epoca modernă, *kindai* 近代, sec. XIX-XX. De la mijlocul sec. XIX se produc diverse schimbări odată cu acceptarea culturii vestice. Sunt adoptate curentele literare occidentale ale vremii, realism, naturalism, romantism, simbolism, etc.

1.2. Cronologie a literaturii japoneze vechi

Perioada Yamato (645-711)

620 – Se compilează cronicile *Tennōki*, *Kokuki* și *Hongi*, primele scrieri japoneze, care nu s-au păstrat integral. Fragmente din ele vor fi încorporate în *Kojiki*.

622 – Moare Prințul Shōtoku Taishi, autorul *Constituției în 17 Articole* (604), o culegere de maxime morale care au fost transcrise în *Nihonshoki*, în secțiunea

dedicată împărătesei Suiko, cu mențiunea „Vară, luna a IV-a, ziua a 3-a. Prințul Imperial a pregătit el însuși legi pentru prima dată.”¹

645 – Reforma Taika.

671 – *Tamai* 田舞 („dansuri de câmp”) sunt desfășurate la palatul imperial pentru prima dată. Erau vechi dansuri rituale desfășurate la curtea imperială ca rugăciune pentru abundența recoltei de cereale (orez, grâu, mei, soia), preluate chiar din popor, care dansa și cânta la munca câmpului. Au fost întrerupte în evul mediu dar s-au păstrat rămășițe din ele la altarele de la Ise și Kasuga.

680-700 – În această perioadă poetul Kakinomoto no Hitomaro a fost în plină activitate.

698 cca. – Sunt aduse din China și adoptate la curtea japoneză dansurile *bugaku*. Acompanied de muzica *gagaku* (雅楽), *bugaku* se împarte în două ramuri: *samai* (左舞)– dansat împreună cu muzica *tōgaku* (唐楽, gen al muzicii *gagaku* inspirat din muzica de la curtea chineză din perioada dinastiei Tang) și *umai* (右舞, dans care acompania muzica *koma-gaku*, 高麗楽, de la curtea japoneză din perioada Nara). El se alătură altor dansuri japoneze vechi, ca *yamatomai* (倭舞), *azumaasobi* (東遊び), sau *kumemai* (久米舞). *Bugaku* era interpretat doar pentru persoanele de rang foarte înalt. Dansul se distinge prin mișcărilor sale precise și încete, muzica și coregrafia repetându-se de câteva ori în timpul unei prestații. Costumația dansatorilor era alcătuită din veșminte foarte complexe, tradițional budiste și, de obicei, includea și măști în egală măsură de frumoase.

701 – La curtea imperială se fondează o școală pe principii confucianiste (*Daigaku*). Se compilează codul de legi *Taihō*.

Perioada Nara (712-793)

Chiar dacă primele opere scrise sunt istoriile, genul literar cel mai important este poezia, fie ea compusă în chineză, sau japoneză.

712 – Ō no Yasumaro termină compilarea *Kojiki* 古事記, prima cronică japoneză păstrată integral, care înregistrează în scris cele mai vechi legende ale poporului japonez (începând cu miturile cosmogonice), cât și istoria împăraților.

713-732 – Sunt comandate *Fūdoki* 風土記, topografii ale diverselor provincii (*Harima Fūdoki* – 715, *Hitachi Fūdoki* – 718, *Izumo Fūdoki* – 732)

720 – *Nihonshoki* 日本書紀, sau *Nihongi* 日本記, compilat de Prințul Toneri și Ō no Yasumaro.

751 – Este compilată o primă antologie de poezie scrisă în chineză, *Kaifūsō*.

753 – *Bussokusekika* 仏足跡歌 („Poeme de pe urmele pașilor lui Buddha”), douăzeci și unu la număr, sunt săpate în piatră la templul Yakushiji din Nara, spre lauda lui Buddha și a învățăturilor sale.

759 – Cele mai târzii poeme din antologia *Manyōshū* 万葉集 sunt databile în jurul acestui an. *Manyōshū* este prima antologie de poezie în limba japoneză.

¹ *Nihongi*, trad. de W.G. Aston, Charles E. Tuttle, Tokyo, 1972, vol. 2, pag. 128.

770 – Dansurile *Kagura* 神楽 sunt interpretate pentru prima dată la curte – scopul lor fiind acela de a slăvi zeii. Cu influențe din dansurile și cântecele rituale populare, având la bază o serie de tradiții *shinto*, acestea își ating forma finală în perioada Heian ca *naishidokoro mikagura* (内侍所御神楽) - kagura doamnelor de onoare. Muzicienii erau poziționați pe partea stângă și dreaptă, dansul elementul principal al spectacolului. Kagura erau interpretate atât la curtea imperială, cât și la templele importante (Ise, Kamo, Iwashimizu Hachiman-gu etc.) sau cu diferite ocazii cum ar fi festivalul recoltei sau la ritualul purificării și sunt și în prezent practicate în Japonia, tradiția păstrându-se vie.

785-823 – În această perioadă se compilează antologia de povestiri budiste *Nihon Ryōiki* (titlul întreg este *Nihon Genpō Zen'aku Ryōiki* 日本減法善悪靈異記, „Povestiri miraculoase despre retribuiția karmică a binelui și a răului în Japonia”).

Perioada Heian (794-1185)

Lunga epocă Heian (a durat aproape 400 de ani) se remarcă prin crearea prozei literare, fie jurnale, fie lungi povestiri de ficțiune, compuse în principal de doamnele de onoare de la curtea imperială.

797 - Apare o continuare a *Nihongi*, *Shoku Nihongi*.

885-887 – Se desfășoară primele concursuri de poezie, *uta awase* 歌合せ, ale căror rezultate vor fi culese în două antologii.

894 - Se întrerupe trimiterea de delegații diplomatic-culturale în China de către Împăratul Uda, în urma unor rapoarte despre tulburări la curtea chineză și la sfatul învățatului Sugawara Michizane, care considera că nu mai este nimic de învățat din China. Aceste delegații, numite „ambasade la Curtea Sui”, și apoi „ambasade la Curtea Tang”, 遣隋使 *kenzui-shi* și 遣唐使 *kentō-shi*, începuseră în anul 607 și avuseseră rolul de a aduce învățătura buddhistă, cultura chineză și tehnologie superioară de pe continentul asiatic.

901-933 – Potrivit unor tradiții, *Taketori Monogatari* 竹取物語 ar fi fost scris în această perioadă.

905 – Împăratul Daigo comandă realizarea primei antologii de poezie japoneză, *Kokinshū* 古今集.

905-920 – *Ise Monogatari* 伊勢物語, primul *uta monogatari*, este scris în această perioadă.

913 – Se consemnează în scris cântecele Kagura ce acompaniau dansurile cu același nume.

930 – Ki no Tsurayuki este numit guvernator în provincia Tosa.

935 – Ki no Tsurayuki scrie *Tosa Nikki* 土佐日記, primul jurnal literar.

951 – *Yamato Monogatari* 大和物語, un alt *uta monogatari* este redactat.

958 – Antologia imperială de poezie *Gosenshū*.

974 – Fujiwara Michitsuna no Haha scrie *Kagerō Nikki* 蜻蛉日記.

982 – *Utsuho (Utsubo) Monogatari* 宇津保物語.

Sfârșitul sec. X – *Ochikubo Monogatari* 落窪物語 este scrisă probabil, ca și alte *monogatari*-uri vechi, de un bărbat pentru doamnele de la curte.

996 ca. – Sei Shonagon scrie *Makura no Sōshi* 枕草子 (cele mai vechi evenimente databile din MS sunt din anul 986, iar ultimul din anul 1000).

1008 ca. – *Izumi Shikibu Nikki* 泉式部日記.

1011 ca. – Murasaki Shikibu redactează *Genji Monogatari* 源氏物語.

1023 – Dansuri *dengaku* 田楽 se execută la palatul imperial.

1030 – *Eiga Monogatari* 栄華物語.

1053 ca. – Sugawara Takasue no Musume scrie *Hamamatsu Chūnagon Monogatari* 浜松中納言物語.

1060 – Sugawara Takasue no Musume termină *Sarashina Nikki* 更級日記, jurnal ce acoperă evenimente dintre anii 1020 și 1060.

1076 – *Sagoromo Monogatari* 狭衣物語.

1086 – Antologia imperială *Goshūishū*.

1107 – *Konjaku Monogatari Shū* 今昔物語集.

1119 – Se termină redactarea *Ōkagami* 大鏡, *monogatari* istoric ce prezintă evenimentele petrecute între 850 și 1025.

1170 – *Imakagami* 今鏡, alt *monogatari* istoric.

1175 – Apar spectacole *dengaku* interpretate de femei.

Spre sfârșitul perioadei Heian apar *Tsutsumi Chūnagon Monogatari* 筒中納言物語, *Yoru no Nezame* 夜の寝覚め („Trez în miez de noapte”), *Torikaebaya Monogatari* 取りかえばや物語 („De-aș putea schimba!”) și sulul pictat *Genji Monogatari Emaki* 源氏物語絵巻.

Perioadele Kamakura (1185-1333), Muromachi (1333-1568) și Azuchi-Momoyama (1568-1600)

Epoca medievală cuprinde perioadele istorice mai sus menționate și este dominată de literatura războinicilor, precum *Heike Monogatari* - recitată de călugări itineranți numiți *biwa hōshi*, și de literatura religioasă, deseori de esență zen (aici intră eseuri, poezie și chiar piese de teatru).

1190 Apare *Sankashū* 山歌集, antologia poemelor lui Saigyō.

1202 Kamo no Chōmei scrie *Mumyōshō* 無名称, un eseu de critică literară care definește (printre altele) concepte estetice ca frumusețea de tip *yugen*.

1203 – Cel mai mare concurs de poezie, desfășurat la curtea imperială, în 1500 de runde, este antologat în *Sengohyakuban utaawase shuu*.

1205-1216 Redactarea antologiei imperiale de poezie *Shinkokinshū* 新古今集. Prima versiune a antologiei este completă în 1205.

1212 Kamo no Chōmei scrie *Hōjōki* 方丈記.

1218 *Heike Monogatari* 平家物語.

1280 Abutsu Ni, călugărița Abutsu (a murit în 1283), de fapt soția lui Fujiwara Tameie, și nora lui Fujiwara Teika, scrie jurnalul de călătorie *Izayoi Nikki* 十六夜日

記, „Jurnalul lunii în declin”, în care descrie călătoria sa de la Kyoto până la *bakufu*-ul de la Kamakura.

1306 Jurnalul consoartei imperiale Gofukakusa In Nijō, *Towazugatari* 問わず語り.

1330 Călugărul Kenkō începe să scrie eseul *Tsurezuregusa* 徒然草.

1349 Reprezentații teatrale *dengaku* în Kyoto.

1357 Nijō Yoshimoto compilează antologia de *renga* *Tsukuba Shū* 筑波集.

1375 – Shogunul Ashikaga Yoshimitsu asistă la reprezentațiile de teatru *Nō* 能 de la altarul Kumano și ia trupa lui Zeami sub patronajul său.

1400 – Zeami cristalizează esența spectacolului *Nō* în tratatul *Fūshikaden* 風姿花伝, „Despre transmiterea stilului și a florii” (sau pe scurt, *Kadensho* 花伝書).

1460 – *Renga* începe să fie foarte în vogă.

1488 – Secvența de *renga* *Minase Sangin Hyakuin*, 水瀬三吟百韻, „O sută de strofe compuse de cei trei de la râul Minase”, a maștrilor Sōgi, Shōhaku și Sōchō.

1540 – Arakida Moritake compune *Dokugin Senkū*, 独吟千句, „O mie de strofe de unul singur”, de *haikai* comic.

1543 – Primii europeni care debarcă în Japonia, pe insula Tanegashima, în sudul prefecturii Kagoshima (Kyushu) sunt negustorii și misionarii portughezi. Ei vor fi numiți *namban* (南蛮, lit. „barbari din sud”), pe când olandezii care vor intra în Japonia abia în 1600 vor fi numiți *kōmō*, 紅毛, „păr roșu”.

1549 – Francis Xavier vine în Japonia, însoțit printre alții și de trei japonezi convertiți la creștinism, cu scopul de a fonda o biserică catolică la Nagasaki. Grație științei misionarilor portughezi și spanioli japonezii își vor dezvolta navigația, astronomia, medicina, sau vor adopta feluri de mâncare noi precum tempura, castela, konpeito, etc. Astfel s-a dezvoltat cultura numită *namban bunka*, dar problemele ivite între misionari și guvernul shogunal vor duce la expulzarea străinilor în 1614 și la proscriserea culturii *namban*.

1597 – Dansatoarea Okuni joacă spectacole *kabuki* în Kyoto.

Perioada Edo sau Tokugawa (1603-1868)

În urma luptelor pentru putere dintre Tokugawa Ieyasu și urmașii lui Toyotomi Hideyoshi, Ieyasu iese învingător în bătălia de la Sekigahara din 1600 și mută capitala shogunatului la Edo (Tokyo de azi), punând bazele unei perioade de pace, dar și de izolare, de peste 250 de ani. Guvernul shogunal va da mai multe edicte (1623, 1635) pentru închiderea granițelor țării, interzicerea creștinismului, etc., această politică de izolare fiind numită *sakoku*, 鎖国.

1614 – Teatrul de păpuși *jōruri* apare în mai multe locuri în Japonia.

1615 – Cincisprezece teatre *kabuki* capătă permisiunea de a activa în Kyoto.

1.3. Trăsături specifice ale literaturii japoneze

Pentru a identifica elementele ce caracterizează literatura japoneză și care o diferențiază în raport cu cea chineză și cele occidentale, trebuie să ținem cont de cinci factori de bază: rolul literaturii în ansamblul culturii, forma dezvoltării ei istorice, limba și scrierea japoneză, contextul social și concepțiile proprii despre lume ale japonezilor. Urmărind întrepătrunderea acestor elemente vom obține o viziune destul de limpede asupra structurii, schimbărilor și evoluției literaturii japoneze de-a lungul timpului.

Privind cu tot ansamblul cunoștințelor noastre de azi cultura japoneză putem observa că literatura și artele vizuale au avut un rol extrem de important, anume de a exprima concepția despre viață a oamenilor, mai degrabă decât un rol pur estetic. De-a lungul întregii lor istorii japonezii și-au exprimat gândurile nu atât în sisteme filozofice abstracte, speculative, cât în lucrări literare concrete. *Manyōshū*, „Culegerea celor 10.000 de foi” din secolul al VIII-lea, exprimă gândurile și atitudinile japonezilor din perioada Nara (710-794) mult mai clar decât toate lucrările doctrinale budiste din aceeași perioadă. Cultura de la curtea imperială din epoca Heian (794-1185), pe de altă parte, a dat naștere unei literaturi de un rafinament extrem, dar nu a produs nici un sistem filozofic original – și din această afirmație putem face chiar o regulă generală. S-a comentat mult asupra acestei „lipse de gândire filozofică” japoneze, de la care se pot găsi excepții doar în budismul perioadei Kamakura (1185-1333) și în confucianismul din perioada Tokugawa (1603-1868). Totuși, chiar în cazul acestor excepții, nu s-a ajuns la un grad înalt de abstractizare speculativă, iar filozofia religioasă a unor personalități ca Hōnen (1133-1212) și Dōgen (1200-1253) n-a fost dezvoltată organic de succesorii lor, și nici învățătura unor confucianiști ca Itō Jinsai (1627-1705) și Ogyū Sorai (1666-1728) nu a dus la o gândire mai abstractă, chiar dacă a avut o influență asupra generațiilor ulterioare. Oamenii de cultură japonezi contemporani, dintre care trebuie să-i cităm măcar pe cei mai cunoscuți la noi, Katō Shūichi și Nakamura Hajime, au subliniat de multe ori că tendința constantă a culturii japoneze este să evite logica, abstractul și sistematizarea, în favoarea emoției, concretului și nesistematicului. Viața afectivă japoneză și-a găsit expresia nu atât în forme abstracte, ca muzica, ci în arte vizuale și forme artizanale concrete. Artiștii perioadei Heian au demonstrat o originalitate deosebită în sculptura budistă și în pictura *emakimono*, dar au preluat forme muzicale din China (*gagaku*, *shōmyō*) fără a le dezvolta. În perioada medievală și pre-modernă au o mare dezvoltare pictura în tuș, *suiboku* (de origine chineză, ce-i drept), apoi pictura în stilul *yamato* (cu varianta *rinpa*, a școlii Kōrin, care combină pictura cu tehnica lăcuirii) și, în final, stampele *ukiyo-e*, „pictura lumii plutitoare”, mai cunoscute în occident. În muzica japoneză nu există ceva asemănător cu această dezvoltare extraordinară din pictură. Mai degrabă decât să creeze o structură din componentele abstracte